'חַכִּים' יִתְקְרֵי וְ'רַבִּי' לָא יִתְקְרֵי – יקרא חכם אך לא יקרא רבי, שלא יסמכוהו [–ורפואתו] דְּרַבִּי עַל יָדוֹ תֶּהֱא.

עוד נכתב שם: רַבִּי וְרַבִּי נָתָן סוֹף מִשְׁנָה – סוף תקופת התנאים, רַב אַשִׁי וְרָבִינָא סוֹף הוֹרָאָה – סוף תקופת האמוראים, וְסִימָנָךְ – וסימן לדבר, שנאמר (תהלים עג יז), 'עַד אֲבוֹא אֶל מִקְדְּשֵׁי אֵל, אָבִינָה לְאַחֲרִיתָם', תיבת 'מִקְדְּשֵׁי' מרמזת לרב אשי, ותיבת 'אָבִינָה' מרמזת לרבינא, ותיבת 'לְאַחֲרִיתָם' מרמזת שהם סוף הוראה'.

אגב שהובא לעיל גודל הרבצת התורה של רבי חייא, הגמרא מביאה ממסירות נפשו של רבה בר נחמני בהרבצת תורה: אָמַר רַב כַּהֲנָא, אִשְׁתָּעִי [–סיפר] לִי רַב חָמָא שהוא בַּר בְּרֵיהּ [–בן בתו] דְּחִסְדָּא, רַבָּה בַּר נַחְמָנִי, אֲנַס שְׁמַדָּא נָח נַפְשֵׁיהּ – מחמת אימת גזירת המלכות נפטר מן העולם, וכך היה המעשה, אֲכָלוּ בֵּיהּ קוּרְצָא בֵּי מַלְכָא – הלשינו עליו אצל המלך, אָמְרוּ לוֹ, אִיכָּא חַד נַבְרָא בִּיהוּדָאֵי – יש אדם אחד אצל היהודים, דְּקָא מְכַסֵּל תְּרֵיסַר אַלְפֵי נַבְרֵי מִישְׁרָאֵל, יָרְקָא בְּקֵיטָא וְיָרְקָא בְּסְתָוָא, מַרְנֵיהּ דְּמַלְכָא – שמבטל שנים עשר אלף יהודים מתשלום מס המלך חודשיים בשנה, בניסן בקיץ ובתשרי בחורף, ולכן שָׁדְרוּ פְּרִיסְתָקָא דְּמַלְכָא בַּתְרֵיהּ, וְלָא אַשְׁכְּחֵיהּ – שלחו שליח מטעם המלך לחפש אחריו ולתופסו, אך לא מצאו. עָרַק וְאָזַל [–ברח והלך] מַפּוּמְבְּדֵיתָא לַאֲקְרָא, וּמֵאֲקְרָא ברח לַאֲגַמָּא, וּמֵאֲגַמָּא ברח לְשִׁחֵין, וּמִשְׁחֵין ברח לְצִרְיָפָא, וּמִצְרִיפָא ברח לְעֵינָא דְּמַיִם, וּמֵעֵינָא דְּמַיִם חזר שוב לְפוּמְבְּדֵיתָא, בְּפוּמְבְּדֵיתָא אַשְׁכְּחֵיהּ – בפומבדיתא מצאו השליח.

הגמרא מספרת איך מצאו: אֵיקְלַע פְּרִיסְתָקָא דְּמַלְכָא לְהָהוּא אוּשְׁפִּיזָא דְּרַבָּה – שליח המלך הזדמן לאכסניה שרבה התחבא שם, מִבְּלֵי שִׁידַע זֹאת, קָרֵיבוּ תָּבָא קַמֵּיהּ, וְאַשְׁקוּיהוּ תְּרֵי כַּסֵּי, וְדָלִיוּהּ לְתַבָּא מְקַמֵּיהּ – ערכו לשליח שולחן לסעודה, והשקוהו שתי כוסות, וסילקו את השולחן מלפניו, הָדַר פָּרְצוּפֵיהּ לְאֲחוֹרֵיהּ – נתעקמו פניו לאחוריו, שהשדים הממונים על הזוגות מזיקים למי ששותה בזוגות, ובני הבית לא התכוונו לפגוע בו. אָמְרוּ לֵיהּ בעלי האכסניא לרבה, מַאי נַעֲבִיד לֵיהּ – מה נעשה לרפואתו, והרי נַבְרָא דְּמַלְכָא הוּא – שליח המלך הוא. אָמַר לְהוּ רבה, קְרֵיבוּ תָּבָא לְקַמֵּיהּ – וערכו לו שוב שולחן, וְאַשְׁקְוִיהוּ חַד כָּסָא – והשקוהו כוס נוספת, כדי שיתבטל ממנו ענין ה'זוגות', וְדָלִיוּהוּ לְתַבָּא מְקַמֵּיהּ, וְלִתַּסִי – ותסלקו את השולחן מלפניו, שלא יוסיף לשתות, ובכך הוא יתרפא. עֲבִדוּ לֵיהּ חָבִי, וְאִתַּסִי – עשו כעצתו של רבה, ואכן התרפא.

אָמַר שליח המלך, מַיְידַע יְדַעְנָא דַּנְבְרָא דְּקָא כְּעִינָא הָכָא הוּא – יודע אני שהאיש שאני מבקש נמצא כאן, בָּחִישׁ אַבַּתְרֵיהּ, וְאַשְׁכְּחֵיהּ – חיפש אחריו, ומצאו. אָמַר לו השליח, אַזְלִינָא מֵהָא – אני הולך מכאן, ומבטיח אני, דְּאִי מְקַטֵּל קָטְלוּ לְהָהוּא נַבְרָא, לָא מְנַלְּגִינָא – שאף אם יהרגוני אם לא אגלה היכן אתה, אמות ולא אגלה, וְאִי גְּנַדִּי מְנַגְּדִין לֵיהּ, מְנַלְּגִינָא – אך אם ייסרו אותי, אגלה. אַתְיוּהוּ לְקַמֵּיהּ – הביאו את רבה לפניו, עַיְּילֵיהּ לְאַרְעָנָא, וְטָרְקֵיהּ לְבָבָא בְּאַנְפֵּיהּ – הכניסו לחדר, ונעל את הדלת בפניו. בָּעָא רַחֲמֵי – ביקש רבה רחמים בתפילה, ונעשה נס, פָּרַק אֲשִׁיתָא, עָרַק וְאָזַל לְאַגַּמָּא – נפל קיר החדר, וברח לאגם.

הָוָה יָתִיב אַנִּידָא דְּדַקְרוֹלָא, וְקָא גָּרִים – ישב רבה על גזע דקל קצוץ, ועסק בתורה. שמע דָּקָא מֵיפַלְגֵי בְּמִתִיבְתָּא דְּרַקְיָעָא – שנחלקו בישיבה של מעלה, לגבי נגע צרעת שנקרא בהרת, אִם בַּהֶרֶת קוֹדֶמֶת לְשֵׂעָר לָבָן, אם הלבין העור ואחר כך הלבינו השערות, המנוגע טָמֵא מצורע מוחלט, ככתוב (ויקרא יג כה) 'וְהִנֵּה נֶהְפַּךְ שְׂעָר לָבָן בַּבֶּהָרֶת'. וְאִם הִשְׂעָר נעשה לָבָן קוֹדֶם לַבֶּהָרֶת, טָהוֹר, שאין זה סימן טומאה. אך כִּשְׁפָּק מה היה תחילה, הבהרת או השער הלבן, נחלקו, הָקְדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹמֵר שהוא טָהוֹר, וְכוּלְּהוּ מְתִיבְתָּא דְּרַקְיָעָא אָמְרֵי – וכל הישיבה של מעלה אומרים, שהוא טָמֵא מספק. וְאָמְרֵי בישיבה של מעלה, מַאן נוֹכַח – מי יכריע עם מי הצדק. ועונו, נוֹכַח – יכריע בזה רַבָּה בַּר נַחְמָנִי, משום דְּאָמַר רַבָּה בַּר נַחְמָנִי, אֲנִי יָחִיד בדור בִּידִיעַת הלכות נְגָעִים, וַאֲנִי יָחִיד בדור בִּידִיעַת הלכות אָהֳלוֹת. שְׁדָרוּ שָׁלִיחָא בַּתְרֵיהּ – שלחו את מלאך המות, כדי להביאו לפניהם, אך לֹא הָוָה מָצֵי מַלְאָךְ הַמָּוֶת לְמִקְרַב לֵיהּ, מֻדְּלָא הָוָה קָא פָּסֵיק פּוּמֵיהּ מִגְּרָסֵיהּ – לא יכול מלאך המות להתקרב אליו כדי להמיתו, מפני שפיו לא פסק מלימודו. אֲהָדְרֵי נָשַׁב זִיקָא, וְאוּשׁ בֵּינֵי קָנֵי – בתוך כך נשבה רוח, והרעישה בין הקנים, סָבַר – חשב רבה, גּוּנְדָּא דְּפָרְשֵׁי הוּא – שזה גדוד פרשים המחפשים אחריו. אָמַר לפני ה', תִּינַח נַפְשֵׁיהּ דְּהַהוּא נַבְרָא, וְלֹא יְמַסֵּר בְּיָדָא דְּמַלְכוּתָא – מוטב לי שאמות, ולא אמסר ביד המלכות. כִּי הָווּ קָא נָיְחָא נַפְשֵׁיהּ – כשהסתלק מהעולם אָמַר, על השאלה שנשאלה בישיבה של מעלה, שאף אם ספק אם קדמה הבהרת לשער הלבן, הדין הוא שהאדם טָהוֹר, טָהוֹר יָצְאתָ בַּת קוֹל וְאָמְרָה, אַשְׁרֵיךְ רַבָּה בַּר נַחְמָנִי, שֶׁנּוֹפָךְ טָהוֹר, וְיָצְאתָה נִשְׁמָתְךָ בְּטָהוֹר' – כשאמרת תיבת 'טהור'.

נָפַל פִּתְקָא מֵרַקְיָעָא [–נפל פתק מהשמים] בְּפוּמְבְּדֵיתָא, ששם היה רבה ראש הישיבה, ונכתב בו, רַבָּה בַּר נַחְמָנִי נִתְבַּקֵּשׁ בִּישִׁיבָה שֶׁל מַעְלָה. נְפָקוּ אֲבֵי וְרָבָא וְכוּלְּהוּ רַבָּנָן לְאִיעַסּוּקֵי בֵּיהּ – יצאו אביי ורבא וכל החכמים להתעסק בקבורתו, לֹא הַווּ יָדְעֵי דּוּכְתֵּיהּ – אך לא ידעו היכן הוא מונח, אָזְלוּ לְאַגַּמָּא, חָזוּ צִפְּרֵי דְּמַטַּלְלֵי וְקָיְימֵי – הלכו לאגם, וראו צפרים שעומדות באויר ועושות צל בכנפיהם, אָמְרֵי החכמים, שְׁמַע מִינַּהּ הָתָם הוּא – מסתבר שרבה מונח שם, הלכו ומצאו אותו, סָפְדוּהוּ תְּלָתָא יוֹמֵי וְתַלְתָּא לֵילְיָתָא – ספדוהו שלשה ימים ולילות, וחשבו שדי בכך, אך נָפַל פִּתְקָא – נפל פתק מהשמים, שכָּל הַסּוֹרֵשׂ מהספדו יְהֵא בְּנִידּוּי. ולכן לא הלכו משם, אלא סָפְדוּהוּ שְׁבָעָה יוֹמֵי – ספדוהו עד סוף שבעת ימי האבילות, נָפַל פִּתְקָא – נפל פתק מהשמים, לְכוּ לְבֵיתְכֶם לְשָׁלוֹם.

הגמרא מביאה מעשה נוסף שהיה בעת פטירתו: הַהוּא יוֹמָא דְּנָח נַפְשֵׁיהּ – ביום שנפטר רבה, דַּלְיֵיהּ זַעֲפָא – היתה רוח סערה גדולה בעולם, וְדָרֵי לְהַהוּא טַיָּיעָא כִּי רָכִיב גַּמְלָא, מַהֲאי גִּיסָא דְּנָהַר פָּפָּא, וְשָׁדְרֵיהּ בְּהַהּ גִּיסָא – והגבירה סוחר ערבי רוכב על גמל, מצד אחד של נהר פפא, והשליכתו בצד השני. אָמַר מַאי הַאי – שאל הערבי, מה זאת הרוח. אָמְרֵי לֵיהּ, נָח נַפְשֵׁיהּ דְּרַבָּה בַּר נַחְמָנִי – ענו לו, שהיא מחמת שרבה בר נחמני נפטר. אָמַר הערבי לְפָנָיו יתברך, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, כּוּלֵּי עָלְמָא דִּידְךָ הוּא, וְרַבָּה בַּר נַחְמָנִי דִּידְךָ – כל העולם שלך הוא ואף רבה בר נחמני הוא שלך, אַתְּ דְּרַבָּה וְרַבָּה דִּידְךָ אתה אוהבו של רבה ורבה אוהב שלך, אַמַּאי קָא מְהָרַבְתְּ לֵיהּ לְעָלְמָא – מדוע אתה מחריב את העולם, נָח זַעֲפָא – מיד שתקה הסערה.

אגב שבתחילת דברי האגדה לעיל (פג:) עסקה הגמרא בבעלי בשר, מביאה כאן את המעשה עם רבי שמעון בן חלפתא: רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן חַלַפְתָּא, בַּעַל בָּשָׂר הָוָה – היה בעל בשר, יוֹמָא חַד הָוָה חַמִּימָא לֵיהּ – יום אחד היה לו חם, הָוָה סָלִיק וְיָתִיב אַשַּׁיְנָא דְּטוּרָא – עלה וישב על ראש ההר, אָמַר לֵיהּ רבי שמעון לְבַרְתֵּיהּ [–לבתו], בִּתִּי, הַנִּיפִי עָלַי בְּמְנָיפָא – עשי לי רוח במניפה, כדי להקל מהחום, וַאֲנִי אֶתֵּן לִיךְ בשכרך כְּפָרִין דְּגַרְדָּ – אגודות של בשמים הנקראים נרד. אַדַּהֲכֵי נָשְׁבָא זִיקָא – בתוך כך נשבה רוח וציננה אותו, אָמַר רבי שמעון, כַּמָּה כְּפָרִין דְּגַרְדָּ לְמָרֵי דִּיכֵי – כמה אגודות של נרד עלי לשלם לקב"ה, בעליה של רוח זו, על שהשיב עלי את הרוח:

שנינו במשנה: הַכֹּל כְּמְנַהֵג הַמְּדִינָה וְכוּ': הגמרא מבררת מה מרבה תיבת 'הכל'. שׁוֹאֶלֶת הגמרא: תִּיבַת הַכֹּל, לְאֶתּוֹיֵי מַאי – מה היא מרבה. משיבה הגמרא: לְאֶתּוֹיֵי, בְּאַתְרָא דִּנְהִיגִי מִכְּרָךְ רִיפְתָּא, וּמִשְׁתָּה אַנְפָּקָא – היא מרבה, שבמקום שנוהגים לתת לפועלים לפני העבודה לאכול לחם ולשתות רביעית, דְּאִי אָמַר לְהוּ, קַדְּמוּ וְאֵיתֵי לְכוּ – שאם אמר להם בעל הבית, תגיעו בעלות השחר לפני זמן העבודה, ואתן לכם מאכל ומשקה, ותתחילו לעבוד מיד בהנץ החמה, אָמְרוּ לוֹ – יכולים לומר לו, לֹא כָּל כְּמִינָךְ – אינך יכול להכריחנו להקדים, אלא עליך ליתן מאכל ומשקה אחר הנץ, כמנהג המדינה:

שנינו במשנה: מַעֲשֶׂה בְּרַבָּן יוֹחָנָן בֶּן מַתְיָא שֶׁאָמַר לִבְנוֹ צֵא וּשְׁכוֹר וְכוּ': הגמרא שואלת שלכאורה המעשה סותר את הדין שקדם לו. מקשה הגמרא: מַעֲשֶׂה לְסָתּוֹר – וכי דרך בני אדם שאחר שאומר דבר, מביא מעשה הסותר את דבריו, שבתחילה אמרה המשנה, שדי שעושה כמנהג המדינה, ומיד לאחר מכן מביאה שאמר רבי יוחנן בן מתיא לבנו, שלולי שיתנה עמם, אף אם יערוך לפניהם בסעודת שלמה בשעתו, לא יצא ידי חובתו. מתרצת הגמרא: חֲסוּרֵי מְחַסְּרָא וְהָכִי קָתָנֵי – יש לבאר את המשנה כאילו חסרות בה תיבות, ולהוסיף כך, וְאִם פָּסַק לָהֶן בעל הבית מְזוֹנוֹת במקום שנוהגים לתת מזונות גם בלי תנאי,

רֵיפָה לתת לָהֶן יותר מהנהוג, וּמַעֲשֶׂה נָמִי – וכן היה מעשה בְּרַבִּי יוֹחָנָן בֶּן מַתְיָא, שֶׁאָמַר לִבְנוֹ, צֵא שְׂכוֹר לָנוּ פּוֹעֲלִים, וְהָלַךְ בנו וּפָסַק – התנה שיתן לָהֶן מְזוֹנוֹת, וּכְשֶׁבָּא אֲצָל אָבִיו וסיפר לו זאת, אָמַר לוֹ אביו, בְּנִי, כיון שהתנית לתת להם מזונות, אַפִּילּוּ אַתָּה עוֹשֶׂה לָהֶן כְּסְעוּדַת שְׁלֹמֹה המלך בְּשַׁעְתּוֹ – כשישב על כסאו, לֹא יָצָאתָ יְדֵי חוֹבָתְךָ עִמָּהֶן, כיון שֶׁהֵן בְּנֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב, והסעודה שערך אברהם אבינו למלאכים היתה גדולה יותר מסעודת שלמה המלך.

שואלת הגמרא: לְמֵימְרָא דִּסְעוּדְתָא דְּאַבְרָהָם אֲבִינוּ עֲדִיפָא מִדְּשְׁלֹמֹה – וכי סעודת אברהם היתה גדולה יותר מסעודת שלמה, וְהָכְתִיב (מלכים א' ה ב–ג), וַיְהִי לֶחֶם שְׁלֹמֹה לְיוֹם אֶחָד, שְׁלֹשִׁים כֹּר סֹלֶת וְשִׁשִּׁים כֹּר קָמַח. עֲשָׂרָה בָקָר בְּרִאִים, וְעֶשְׂרִה בָקָר רְעִי, וּמֵאָה צֹאן, לְבַד מֵאַיָּל וּצְבִי וְיַחְמוּר וּבְרֻרִים אֲבוּסִים. וְאָמַר גּוּרְיוֹן בֶּן אַמְטִיוֹן מְשֻׁמְּיהּ [–משמו] דְּרַב, הקמח והסולת הַלָּלוּ, הם רק לַעֲמִילָן שֶׁל מַטְּחִים – לעשות עיסה לכסות את פי הקדירה, כדי שתשאב את הזוהמה של התבשיל, אך לאכילה נצרך הרבה יותר קמח וסולת.

וְרַבִּי יִצְחָק אָמַר, הבקר והצאן הַלָּלוּ, הם רק לְצִיּוּן קְדֵירָה – להטעים את התבשיל, אך לאכילה נצרך הרבה יותר בשר. וְאָמַר רַבִּי יִצְחָק, אֶלָּא נָשִׁים הָיוּ לוֹ לִשְׁלֹמֹה המלך, וּכָל אַחַת וְאַחַת מהן עָשְׂתָה [–הכינה] לוֹ בְּבֵיתָהּ כָּךְ – כפי שמתואר בפסוק. מבררת הגמרא: מַאי מַעֲמָא – מדוע הכינה כל אחת מהנשים כך. ומבארת: כיון שאשה זוֹ סְבוּרָה שֶׁמָּא אֶצְלִי סוֹעֵד שלמה המלך הַיּוֹם, וְכֵן זוֹ סְבוּרָה [שֶׁמָּא] אֶצְלִי הוא סוֹעֵד הַיּוֹם, וכן כל אלף הנשים.

מסיימת הגמרא את השאלה: וְאִילּוּ לְגַבֵּי אַבְרָהָם כשבאו אליו המלאכים שהיו נראים כערביים כְּתִיב (בראשית יח ז), וְאֶל הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם, וַיִּקַּח בֶּן בָּקָר רַךְ וָטוֹב, וְאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, ממה שלא נכתב בפסוק ויקח בן בקר בלבד יש לדרוש, מה שנאמר בֶּן בָּקָר' היינו אֶחָד, וממה שנאמר 'רַךְ', שמיותר הוא, לומדים שהיו שְׁנַיִם, וממה שנאמר 'וָטוֹב', שאף הוא מיותר, לומדים שהיו שְׁלֹשָׁה, נמצא שאברהם הכין רק שלשה בני בקר, פחות מסעודת שלמה.

מתרצת הגמרא: הָתָם, תְּלָתָא תּוֹרֵי לְתְלָתָא גַּבְרֵי – שם, אצל אברהם, שלשת השוורים היו עבור שלשה אנשים, ואילו הָכָא – כאן, אצל שלמה, הסעודה היתה לְכָל יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה, שֶׁכֵּן נֶאֱמַר (מלכים א' ד כ), 'יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל רַבִּים כַּחוֹל אֲשֶׁר עַל (שפת) הַיָּם לָרֹב, אֹכְלִים וְשֹׂתִים וּשְׂמֵחִים'.

הגמרא מבארת את הפסוק לגבי סעודתו של שלמה. שואלת הגמרא: מַאי [–מהו] 'בְּרֻרִים אֲבוּסִים'. עונה הגמרא: אָמַר רַב, תרנגולים שֶׁאוֹכְסִים אוֹתָן בְּעַל כָּרְחָן – שמאכילים אותם בכפיה. וּשְׁמוּאֵל אָמַר, תרנגולים שֶׁאֲבוּסִים וְעוֹמְדִים מֵאֲלֵיהֶם, שאכלו מעצמם הרבה מאד עד שנעשו מפוטמים. וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, מְבִיאִין תּוֹר [–שור] מַמְּרֵעִיתּוֹ [–ממקום המרעה], בְּדֵילָא אַנָּפֵי – שלא אנסוהו למלאכה, וְתַרְנְגוֹלֶת מביאים מֵאַשְׁפָּתָהּ – מהאשפה שאוכלת ממנה, בְּדֵילָא אַנִיקָא – שלא הוצרכה לגדל אפרוחים, ואותם אובסים.

ומוסיף רבי יוחנן: אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, הַמּוּבְחָר [–הטוב ביותר] שֶׁבַּבְּהֵמוֹת לאכילה, הוא הַשּׁוֹר, והַמּוּבְחָר שֶׁבָּעוֹפוֹת היא הַתַּרְנְגוֹלֶת.

אָמַר אַמֵּימָר, 'ברבורים אבוסים' הכוונה היא לִזְנָתָא אוּכְמָתָא בֵּי בָּטְנִיתָא, דְּמִשְׁתַּכְּחָא בֵּינֵי עֲצֵרֵי – תרנגולת שחורה בעלת כרס גדולה, המסתובבת בין הגיתות שדורכים בהם ענבים ליין, ואוכלת את החרצנים, דְּלֵא מַצְיָא פַּסְיָא קָנְיָא – שאינה יכולה לפסוע ולעבור על קנה מרוב שומנה.

הגמרא חוזרת לברר את דרשת רב יהודה בשם רב לגבי מספר העגלים שהכין אברהם אבינו למלאכים: נאמר בפסוק (בראשית יח ז), 'וְאֶל הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם וַיִּקַּח בֶּן בָּקָר רַךְ וָטוֹב', אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, מה שנאמר 'בֶּן בָּקָר' היינו אֶחָד, ומה שנאמר 'רַךְ', מוסיף שהיו שְׁנַיִם, ומה שנאמר 'וָטוֹב', מוסיף שהיו שְׁלֹשָׁה, נמצא שהכין שלשה בני בקר.

שואלת הגמרא: וְאֵימָא חַד – שמא היה רק אחד, וזה שנכתב 'רך וטוב' הוא כְּדְאָמְרֵי אִינְשֵׁי – כפי שרגילים לומר על שור מובחר, רַכִּיךְ וְטַב – שהוא רך וטוב. מתרצת הגמרא: אִם כֵּן, לְכְתּוֹב הפסוק, 'ויקח בן בקר רַךְ טוֹב' בלי ו"ו, מַאי – מה מוסיף בכך שכתב 'וָטוֹב', שְׁמַע מִינָּהּ לְדָרְשָׁה – ללמד שהיה בן בקר נוסף.

שואלת הגמרא: אֵימָא תְּרֵי – נאמר שהביא רק שנים, שכן 'רך' מפרש את 'ויקח בן בקר', ורק 'וטוב' עם יתור 'ו', מלמד שהיה בן בקר נוסף, ומנין שהיו שלשה. עונה הגמרא: מִדְּ'טוֹב' לְדָרְשָׁה 'רַךְ' נַמִּי לְדָרְשָׁה – כיון ש'וטוב' בא לדרשה מוכח שאף 'רך' בא לדרשה.

שואלת הגמרא: מֵהֵיכָא רַבָּה בַּר עוּלָּא, וְאִיתֵּימָא – ויש אומרים, שהקשה זאת רַב הוֹשַׁעְיָא, וְאִיתֵּימָא – ויש אומרים, שהקשה זאת רַב נָתָן בְּרַבִּי הוֹשַׁעְיָא, הרי נאמר בהמשך (בראשית יח ז), 'וַיִּתֵּן אֶל הַנַּעַר, וַיְמַהֵר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ', לשון יחיד, משמע שהיה רק בן בקר אחד. עונה הגמרא: כָּל חַד וְחַד יְהָבֵיהּ לְנַעַר חַד – כל אחד מהפרים נתן לנער אחר להכינו, אך היו שלושה.

שואלת הגמרא: הרי נאמר בהמשך (שם יח ח), 'וַיִּקַּח חֶמְאָה וְחָלָב וּבֶן הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה, וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם', משמע שהיה רק אחד. עונה הגמרא: דְּקָמָא קָמָא סְמַטְיָא, אַיְיתִי לְקַמַּייהוּ – ראשון ראשון, שנגמר בישולו והגיע לכלל אכילה, הביאו לפניהם.

שואלת הגמרא: וְלָמָּה לִי תְּלָתָא, תִּסְגֵּי בְּחַד – מדוע הכין שלושה בני בקר, ולא הספיק אחד לשלשה אנשים. משיב רב חנן: אָמַר רַב חָנָן בַּר רָבָא, כְּדֵי לְהַאֲכִילָן שָׁלֹשׁ לְשׁוֹנוֹת של בקר בְּחַרְדָּל, שהוא מעדן מלכים ושרים.

הגמרא מבארת שיש ללמוד הנהגת דרך ארץ מהמלאכים שהיו אצל אברהם: אָמַר רַבִּי תַּנְחוּם בַּר חֲנִילַאי, לְעוֹלָם אַל יְשַׁנֶּה אָדָם מִן הַמִּנְהָג הנהוג במקום שהגיע אליו, שֶׁהֲרֵי מֹשֶׁה רבינו עָלָה לַמָּרוֹם לקבל את התורה, ושהה שם ארבעים יום, וְלֹא אָכַל לֶחֶם, כיון שכך נהוג במרום, שאין בו אכילה, וכן מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת יָרְדוּ לְמַטָּה לעולם הזה, לאהל אברהם אבינו, וְאָכְלוּ לֶחֶם, כנהוג בעולם הזה. מקשה הגמרא: וְאָכְלוּ' מַלְקָא דַּעְתָּךְ – וכי עולה בדעתך שהמלאכים אכלו. משיבה הגמרא: אֶלָּא אֵימָא [–אלא אמור], נִרְאוּ – שעשו עצמם כְּמִי שֶׁאָכְלוּ וְשָׁתוּ.

הגמרא מבארת לאיזה שכר זכה אברהם על הכנסת המלאכים: אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, כָּל מַה שֶּׁעָשָׂה אַבְרָהָם אבינו לְמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת בְּעַצְמוֹ, ולא על ידי שליח, עָשָׂה אף הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְבָנָיו כביכול בְּעַצְמוֹ, וְכָל [מַה] שֶׁעָשָׂה אַבְרָהָם על יְדֵי שָׁלִיחַ, עָשָׂה אף הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְבָנָיו על יְדֵי שָׁלִיחַ.

נאמר בפסוק (בראשית יח ז), 'וְאֶל הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם, וַיִּקַּח בֶּן בָּקָר', בעצמו, וכנגד זה נאמר (במדבר יא לא), 'וְרוּחַ נָסַע מֵאֵת ה', וַיָּגָז שַׂלְוִים מִן הַיָּם', שהקב"ה בעצמו כביכול הפריח להם את השלווים. וכן נאמר (בראשית יח ח), 'וַיִּקַּח חֶמְאָה וְחָלָב וגו' וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם' – בעצמו, וכנגד זה נאמר (שמות טז ד), 'הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמָיִם', שהקב"ה בעצמו כביכול נתן את המן לישראל.

וכן נאמר (בראשית יח ח), 'וְהוּא עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ', שבעצמו עמד לפניהם, וכנגד זה אמר הקב"ה למשה (שמות יז ו), 'הִנְנִי עֹמֵד לְפָנֶיךָ שָׁם עַל הַצּוּר בְּחֹרֵב, וְהִכִּיתָ בַּצּוּר, וְיָצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם', שהקב"ה עמד בעצמו לפניו.

וכן נאמר (בראשית יח טז), 'וְאַבְרָהָם הֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם', שליווה אותם בעצמו, וכנגד זה נאמר ביציאת מצרים (שמות יג כא), 'וַה' הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם', שכביכול בעצמו ליווה אותם.

ואילו מים שלא נתן להם בעצמו, כמו שכתוב (בראשית יח ד), 'יֻקַּח נָא מְעַט מַיִם', והיינו על ידי שליח, כנגד זה אמר הקב"ה למשה (שמות יז ו), 'וְהִכִּיתָ בַּצּוּר, וְיָצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם, וְשָׁתָה הָעָם', שנתן לישראל מים על ידי שליח.

הגמרא מביאה שיטה החולקת במהות השכר שזכה אברהם לזרעו מחמת הנהגתו: וּפְלִיגָא דְּרַבִּי חָמָא בְּרַבִּי חֲנִינָא – ונחלק רב יהודה בשם רב על רבי חמא ברבי חנינא, דְּאָמַר רַבִּי חָמָא בְּרַבִּי חֲנִינָא, וְכֵן תָּנָא דְּבֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל [–וכן שנו בבריית בבית מדרשו של רבי ישמעאל], בִּשְׂכַר שִׁשָּׁה מעשים של אברהם, זָכוּ זרעו לְשִׁשָּׁה דברים במדבר. בִּשְׂכַר שנתן למלאכים חֶמְאָה וְחָלָב, זָכוּ זרעו לְמָן. וּבִשְׂכַר 'וְהוּא עֹמֵד עֲלֵיהֶם', זָכוּ זרעו לְעַמּוּד עָנָן שהיה

המשך בעמוד קצו

עומד עליהם תמיד, ככתוב (במדבר יד יד) ״שָׁמְעוּ כִּי אַתָּה ה׳ בְּקֶרֶב הָעָם הַזֶּה וגו׳ וְעַנְנְךָ עֹמֵד עֲלֵהֶם״, וּמִשְּׁכַר ״וַיִּקַּח נָא מֵעֲט מַיִם״, זָכוּ זרעו לִבְאֵרָה שֶׁל מְרִים.

הגמרא ממשיכה לבאר את מעשה אברהם אבינו עם המלאכים: נאמר בפסוק (בראשית יח ד), שאברהם אמר למלאכים, ״יֻקַּח נָא מְעַט מַיִם, וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם״. אָמַר רַבִּי יַנַּאי בְּרַבִּי יִשְׁמָעֵאל, אָמְרוּ לוֹ המלאכים לאברהם, וְכִי בְּעַרְבִיִּים חִשַּׁדְתָּנוּ – וכי חשדת בנו שאנו ערבים, שֶׁהֵם מְשִׁתַּחֲוִים לְאֲבַק רַגְלֵיהֶם, ולכן בקשת מאיתנו לרחוץ את רגלינו, הלא כְּבָר יָצָא מֵהֶם [–ממך] יִשְׁמָעֵאל, הנוהג להשתחוות לאבק רגליו.

נאמר בפסוק (בראשית יח א), ״וַיֵּרָא אֵלָיו ה׳ בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא, וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח הָאֹהֶל כְּחֹם הַיּוֹם״. שואלת הגמרא: מַאי [–מה הכוונה] ״כְּחוֹם הַיּוֹם״. מבארת הגמרא: אָמַר רַבִּי חָמָא בְּרַבִּי חֲנִינָא, אוֹתוֹ הַיּוֹם שבאו המלאכים לבקר את אברהם, יוֹם שְׁלִישִׁי שֶׁל מִילָה שֶׁל אַבְרָהָם הָיָה, שאז היה חולה ביותר, וּבָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִשְׁאוֹל בִּשְׁלוֹמוֹ של אַבְרָהָם, הוֹצִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חַמָּה מִנַּרְתִּיקָהּ, כדי שיהיה חם מאוד, ועוברי דרכים לא יהיו מצויים, כְּדֵי שֶׁלֹּא יַטְרִיחַ אוֹתוֹ צַדִּיק – אברהם, בְּאוֹרְחִים.

כשראה אברהם שלא מגיעים אורחים, שַׁדַּרְיֵהּ לֶאֱלִיעֶזֶר לְמַיפַּק לְבָרָא – שלח את עבדו אליעזר לצאת החוצה, לראות אם יש עובר ושב ויכניסהו לביתו, נָפַק וְלָא אַשְׁכַּח – יצא אליעזר, ולא מצא עוברי אורח, וחזר וסיפר לאברהם, אָמַר לוֹ אברהם, לֵא מְהֵימְנָא לָךְ – אינני מאמין לדבריך. אומרת הגמרא, תַּיְינוּ דְּאָמְרֵי תַּמָּן – זה המקור למה שאומרים בארץ ישראל, לֵית הֵימְנוּתָא בְּעַבְדֵי [–אין נאמנות בעבדים].

נָפַק אִיהוּ – יצא אברהם בעצמו, חֲזָיֵיהּ [–ראהו] לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, דְּקָאֵי אַבְּבָא [–שעומד בפתח]. תַּיְינוּ דִּכְתִיב [–זהו שכתוב] (שם יח ג), ״וַיֹּאמַר, אֲדֹנָי, אִם נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ, אַל נָא תַּעֲבֹר מֵעַל עַבְדֶּךָ״, שאמר זאת להקב״ה שבא לבקרו.

אך כֵּיוָן דְּחָזְיָא – כיון שראה הקב״ה, דְּקָא אָסַר וְשָׁרֵי – שאברהם אבינו קשר את התחבושת על מקום מילתו, והתירה, אָמַר הקב״ה, לָאו אוֹרַח אַרְעָא לְמֵיקַם הָכָא – אין זה דרך ארץ לעמוד כאן. מבארת הגמרא: תַּיְינוּ דִּכְתִיב [–זהו שכתוב] (שם יח ב) ״וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא, וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים נִצָּבִים עָלָיו, וַיַּרְא, וַיָּרָץ לִקְרָאתָם״, שלכאורה קשה, שבתחילה כתוב ״נִצָּבִים עָלָיו״, שמשמע בסמוך אליו, ובהמשך כתוב ״וַיָּרָץ לִקְרָאתָם״, וכיון שהיו קרובים, לשם מה רץ לקראתם. אלא דְּמַעֵיקְרָא אַתּוֹ קָמוֹ עָלָיו – בתחילה הם הגיעו ועמדו לידו, אך כִּי חֲזִיוּהוּ דַּהֲוָה לֵיהּ צַעֲרָא, אָמְרוּ, לָאו אוֹרַח אַרְעָא לְמֵיקַם הָכָא – כשראו שיש לו צער מהמילה, אמרו המלאכים, אין זה דרך ארץ לעמוד כאן.

שואלת הגמרא: מַאן נִינְהוּ – מי הם אותם ה׳שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים׳. ועונה: מִיכָאֵל וְגַבְרִיאֵל וּרְפָאֵל. ומבארת הגמרא לשם מה הגיעו שלשתם. מִיכָאֵל שֶׁבָּא לְבַשֵּׂר אֶת שָׂרָה שיולד לה בן. רְפָאֵל שֶׁבָּא לְרַפֵּא אֶת אַבְרָהָם ממילתו. גַּבְרִיאֵל אָזַל לְמַהְפְּכֵיהּ לִסְדוֹם – הלך להפוך את סדום.

שואלת הגמרא: וְהָא כְּתִיב (שם יט א), ״וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדֹמָה בָּעָרֶב״, הרי שהלכו שנים, ולא רק גבריאל. עונה הגמרא: דְּאָזַל מִיכָאֵל בַּהֲדֵיהּ, לְשַׁוּבֵיהּ לְלוֹט – שמיכאל הלך עמו, כדי להציל את לוט, אך רק גבריאל הפך את סדום. דַּיְקָא נַמִּי – ומדויק גם מהפסוק שרק מלאך אחד הפך את סדום, [דִּכְתִיב] (שם יט כה), ״וַיְהַפֵּךְ אֶת הֶעָרִים הָאֵל״ – בלשון יחיד, וְלֹא כְּתִיב [–ואין כתוב] וַיַּהַפְכוּ לשון רבים, שְׁמַע מִינַּהּ שרק אחד הפך את סדום.

שואלת הגמרא: מַאי שְׁנָא – מדוע שונה לְגַבֵּי אַבְרָהָם שהסכימו המלאכים לדבריו, דִּכְתִיב (שם יח ה), שאמרו ״כֵּן תַּעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ״ שקיבלו את הזמנתו, וּמַאי שְׁנָא – ומדוע שונה לְגַבֵּי לוֹט, דִּכְתִיב – שכתוב אצלו (שם יט ג),